

**PROF. DR. ABDURRAHMAN GÜZEL'İN AHMED YESEVÎ'NİN
FAKR-NÂME'Sİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ESERİNİN
ÖZBEKÇE TERCÜMESİ HAKKINDA**

*Nodirxon KHASANOV**

Türkistan bölgesi eskiden beri kadim uygarlıkların doğduğu ve geliştiği önemli bir mıntıka olagelmıştır. Bölgede geçmişi bin yıllara dayanan Semerkant, Buhara, Taşkent, Tirmiz, Hive, Ürgenç, Ahsi, Merginan, Hokand, Şehrisebz gibi tarihî şehirler yer almaktadır. Musa Harezmî, İbn Sina, İbn Farabi, Burhaneddin Merginani, Kaffal Şaşı, Biruni, Ahmed Fergani, İmam Maturidi, Necmeddin Kübra, Hoca Abdulhalik Gucduvani, Bahaüddin Nakşibend, İstanbul'un manevi fatihi Hoca Übeydullah Ahrar, Mirza Uluğbey, Ali Şir Nevâî, Babür Mirza, Sufi Allahyar, Babarahim Meşreb gibi birçok ünlü âlim, bilgin, kültür ve sanat adamı yetişmiştir. "Kütüb-i Sitte" hadis külliyesinin yazarlarından üçü -İmam Buharî, İmam Nesaî, İmam Tirmizî- Orta Asya topraklarındandır.

Türk sufiler silsilesinin başı olan Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, yüzyıllardır Türklerin manevi hayatında kalıcı bir iz bırakan önemli simalardan olmuştur. Türk tasavvuf edebiyatının kurucusu olarak dilimizin, edebiyatımızın ve kültürümüzün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. 1166/67 senesinde Yesi'de vefat etmiş olup mezarı bugünkü Türkistan şehrinde dir.

Hoca Ahmed Yesevî, Buhara-i şerifte Hâcegan büyüklerinden Hoca Yusuf Hemedanî'nin eğitimini almış, neticede sade ve akıcı bir dille dinî ve tasavvufî konuda hikmetler söyleyerek çevresindekileri İslamiyet'e ısındırarak kendine özgü bir nüfuz edinmiştir. Hikmetleri zamanla talebeleri tarafından top-

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mujrim71@yahoo.com

lanarak divanlar oluşturulmuştur. Yesevî mensuplarının zikir toplantılarında hikmet okumak veya ezberden söylemek bir gelenek hâline gelmiştir. Yıllar geçince nüshaları çoğaltılan bu divanlara diğer Yesevî şairlerinin dörtlükleri de ilave edilmiştir. Ahmed Yesevî'den sonra yetişen Hakîm Süleyman Ata, Tac Hoca, Zengi Ata, Mansur Ata, Kemal Şeyh İkânî, Şems Özgendî, Übeydî, Kul Şerif, Kul Garibî, Derviş Ali, Hoca Nimetullah, Kul Umurî, Şahidî, Seyyid Ata, Hâlis, Yusuf Beyzavî, Azim Hâce, Hudaydad, Miskin Eyyüb, Tâlibî gibi birçok şair, Yesevî yolunda hikmetler yazarak hikmet geleneğini devam ettirmişlerdir. Bunun neticesinde Çağatay edebiyatında "hikmet" adlı tasavvufî şiir ekolü oluşmuştur.

Orta Asya edebiyatında yaygın olarak kullanılan hece vezniyle yazılmış hikmetlerde imanın esasları, peygamberler, evliyalar ve diğer birçok tarihî şahsiyetler, hem de insan-ı kâmil olma şartlarından bahsedilmekte, Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadis-i şeriflerden örnekler açıklanmaktadır. "*Divan-ı Hikmet*"te iki önemli özellik: Dinî-irfani ve millî-ahlaki unsur göze çarpmaktadır. Dinî unsur konu ve düşüncede, millî unsur ise şekil ve vezinde açıkça görülmektedir. "*Divan-ı Hikmet*"in ön sözü gibi kabul edilebilecek *Fakr-nâme* risalesinde ise Ahmed Yesevî'nin tasavvufî âdâb ve makamlarla ilgili görüşleri beyan edilmiştir.

Hasılı Türkistan toprağında meydana gelen Ahmed Yesevî'nin tasavvuf doktrini, Anadolu, Deşt-i Kıpçak (Altın Ordu), İdil-Ural'a kadar ulaşmış, yüzyıllar boyunca Kazak, Kırgız, Özbek, Anadolu Türkleri, Türkmen, Başkurt ve Tatar Türkleri için manevi gıda ve ilham kaynağı vazifesi görmüştür.

Ahmed Yesevî'nin dinî-tasavvufî hikmetleri hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde çeşitli dillerde tekrar tekrar yayımlanmıştır. Tarikatname türündeki *Fakr-nâme* eseri ise bir süre nazar-ı dikkatlerden uzakta kalmış, ilim dünyasına Prof. Dr. Kemal Eraslan tarafından tanıtılmıştır.¹ Buna rağmen eser geniş çapta incelenmemiştir. Nihayet, Prof. Dr. Abdurrahman Güzel *Fakr-nâme*'yi detaylı bir şekilde inceleyerek yayımlamış ve ilim dünyasındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Geçtiğimiz Aralık ayında kardeş Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent'teki Nevruz Yayınevinde Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdurrahman Güzel hocamızın *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme* (Ankara, Öncü Yayınevi, 2008) kitabı Özbek Türkçesine çevrilerek yayımlandı (Abdurahmon Go'zal, Yassavi Faqrnomasi, Toshkent, Navro'z Nashriyoti, 2014, 268 sahifa).

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel hocamızın bu değerli çalışması Özbekistan İlimler Akademisi Ali Şir Nevâi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Millî Edebiyat Ta-

¹ Eraslan, Kemal (1976-7), "Yesevî'nin Fakr-nâme'si" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C XXII, s. 45-120, 1+15.

rihi Bölümü Başkanı Prof. Dr. İbrahim Hakkul ve aynı kurumun akademisyeni Doç. Dr. Nadirhan Hasan tarafından Özbek Türkçesine çevrilerek yayıma hazırlanmıştır.

Kitaba ön söz yazan Prof. Dr. İbrahim Hakkul'a göre "fakr" düşüncesi ve konusu Doğu edebiyatında çok önem kazanmış ve özellikle tasavvuf edebiyatında farklı tarzlarda telkin edilmiştir. "Fakr"ın mana ve mahiyetine vakıf olmak, mutasavvıfların eserlerini inceleme ve anlamada yardımcı olur. Bundan dolayı Hakkul, Abdurrahman Güzel'in ciddi ve zahmetli çileler sonucunda ortaya çıkan bu çalışması, *Fakr-nâme*'nin Ahmed Yesevî'ye ait olup olmadığına dair ilim dünyasındaki tartışmalara da netlik kazandıracağına altını çizmektedir. Eserin sonunda yer alan Doç. Dr. Nadirhan Hasan'ın *Fakr-nâme* ile ilgili makalesindeki fikirler de aynı gerçeği farklı şekil ve tarzlarda teyit etmektedir.

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Türk halk edebiyatı ve dinî-tasavvufi Türk edebiyatı alanındaki birçok eseri, özellikle, Hoca Ahmed Yesevî, Hakîm Süleyman Ata, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa gibi meşhur Türk mana önderlerinin hayatı, eserleri ve etkileriyle ilgili kapsamlı çalışmalarıyla sadece Türkiye'de değil, tüm Türk dünyası ve Batı'da malum ve meşhurdur.

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme* eserinin Türkistanlı âlimler tarafından mütalaa edilmesi ve Özbek halkına kazandırılmasının kendine özgü nedenleri vardır. Nitekim bu çalışmada sadece Hoca Ahmed Yesevî ve *Fakr-nâme* risalesi değil, X-XII. yüzyıllardaki Orta Asya'nın tarihî, sosyal ve kültürel durumuna göz atılmış, Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmud, Edib Ahmed Yüknekî gibi Türk büyüklerinin tarihî hizmetleri zikredilmiştir.

Birinci bölümde Hoca Ahmet Yesevî'nin hayatı, yaşadığı dönemin tarihî seyri, ailesi, doğumu, çocukluğu ve yetişmesi, Buhara'da Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisabı, Yesi'ye dönüşü, çocukları ve torunları, müritleri ve halifeleri, vefatı, türbesinden genişçe bahsedilmiştir.

İkinci bölümde *Fakr-nâme*'nin genel özellikleri, *Fakr-nâme* kavramı ve *Fakr-nâme* adlı eserin özellikleri, nüshaları, yazılış tarihi, kaynakları, konusu ve özeti detaylı olarak işlenmiştir. Edebiyatımızda *Fakr-nâme* türü, eserin şahıs kadrosu, eserde yer alan insan tipleri, iyi-kötü insan tipi, aydın insan tipi, alp-eren insan tipi, nefsinin terbiye eden insan tipi irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde Fakr-fakir kavramları ve bunların muhteva özellikleri, örneğin "fakr"ın adabı, makamı ve mertebeleri, "fakr"ın sekiz makamı, "fakr"ın yedi mertebesi, fakirlik kavramı ve makamları, fakirlik nurları, yolları, orunları (yerleri) ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde *Fakr-nâme*'deki itikat ve ibadetle ilgili önemli dinî unsurlar, beşinci bölümde de *Fakr-nâme*'deki tasavvufî unsurlar incelenmiştir. Daha sonra tasavvufun tarihî gelişimine göz atılmış, sonrasında Hoca Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışı üzerinde durulmuştur. Eserindeki en önemli diyebileceğimiz kısımlardan olan *Fakr-nâme*'de "dört kapı-kırk makam"a göre tasavvufî unsurlar, "şeriat, tarikat, marifet, hakikat"taki kırk makamın işlendiği bölüm çok ilgi çekicidir.

Altıncı bölümde de Ahmed Yesevî'nin eserlerinin dil ve üslup özellikleri işlenmiş, *Fakr-nâme* ile *Makalât* adlı eser karşılaştırılmıştır. Nitekim okuyucu halk kitlesi ile beraber aynı zamanda Türkologlar ve filologlar için da yararlı olan bu bölümde *Divân-ı Hikmet* her yönüyle incelenmiştir. Örneğin, halk üslubunu yansıtan hikmetleri, millî didaktizmi ve sosyal yapıyı işleyen hikmetler, millî ve manevî müşterekleri işleyen hikmetler, İslam inancını işleyen hikmetler, *Fakr-nâme*'nin dil ve üslup özellikleri, gramer şekilleri ve kelime hazinesi, anlatım şekilleri, örneğin nasihat ve hitap yoluyla, doğrudan doğruya, tahkiye yoluyla, benzetme yoluyla, muhakeme ve soru yoluyla, delil ve ispat yoluyla anlatım tarzları ayrı ayrı incelenmiş, diğer üslup özelliklerine değinilmiş, eserdeki atasözleri ve deyimler, tezatlar, telmihler, *Fakr-nâme* ile *Makalât*'ta bulunan ortak makamlar üzerinde durulmuştur.

Nihayet yedinci bölümde *Fakr-nâme*'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış metni, Sonuç ve bibliyografya yer almaktadır.

Gerçekten de Abdurrahman Güzel bu kitabı yazmakla Türk dünyasına önemli bir hizmette bulunmuştur. Kendi ifadeleriyle "Böylesine büyük bir şahsiyetin (Ahmed Yesevî'nin -N. H.) eserinin şimdiye kadar tahlili ile beraber yayımlanmamış olması cidden bizi üzmüştü. Hâlbuki, onun XII. asırdan bu yana eserlerinde ortaya koyduğu fikirlerin bugün, hatta gelecekte de aynı tazeliği ile devam edeceğine inancımız tamdır." derken haklıydı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu gibi eserlerin yayımlanması, ecdadımızın edebî, kültürel, sanatsal mirasına değer verip sahip çıkmak, bu eserlerdeki fikir-görüşleri günümüz insanına ulaştırmak açısından önemlidir. Bu eserlerin müşterek lehçelere çevrilmesi de Türkiye ile Türkistan halkları arasındaki ilmî, edebî ve kültürel ilişkilerin gelişmesi ve sağlamlaşmasında da önemli rol oynayacaktır.